

دلایل سوگند خوردن به انجیر و زیتون در قرآن کریم

بهاره سیاری *

چکیده

خداوند در قرآن کریم ، بیش از صد بار سوگند یاد کرده است ؛ و این سوگندها یا برای بیان اهمیت اموری است که به آنها قسم یاد شده است ؛ و یا برای بیان واقعیت داشتن و اثبات اموری که انسان ها درباره آنها تردید داشته و یا منکر آن هستند ؛ و یا برای متوجه ساختن انسان به منافع نعمت هایی که در عالم خلقت وجود دارند. در میان تمام این سوگندها ، تنها سوگند به « تین و زیتون » است که اشاره مستقیم و صریح به تغذیه انسان دارد. برای این سوگند ، دلایل و تفاسیر بسیاری مطرح شده است ؛ اما در این مقاله بر آن هستیم تا بعد اعجاز پزشکی قرآن در انتخاب این دو میوه برای " مقسم علیه " واقع شدن را بررسی نماییم . صدالبته ، با توجه به محدودیت دانش بشر در برابر علم خداوند ، تمام یافته هایی که ارائه خواهیم کرد ، تنها بخش کوچکی از معجزه قرآن را نمایش می دهد .

کلیدواژه ها

سوگند قرآنی ، تین ، زیتون ، طور سینین ، طب

در قرآن بیش از صد "قسم" با واژگان : قسم ، حلف ، یمین ، واو قسم ، در بیش از چهل سوره ذکر شده است کارشناسان علوم قرآنی ، کارکردهای مختلفی برای آن بیان کرده اند: الف) برای تاکید شدید مضمون هر مطلبی است که به خاطر آن آمده است . ب) از قسم عظمت و شرافت چیزی که به آن قسم یاد شده فهمیده می شود . ج) قسم از شخص حکیم می تواند نشان دهنده استدلال و برهان ضمنی بر آن چه قسم برای آن یاد شده، باشد . د) از آنجا که قسم یکی از فنون بیانی می باشد ، هر جا اقتضای استفاده قسم رداشته باشد از قسم استفاده می شود . هر چند بر آن مطلب دلیل دیگر هم وجود داشته باشد . ضمن آن که سوگندهای قرآن فکر و عقل را توسعه بخشیده و آن را به کاوش و پژوهش ترغیب می نماید.

با توجه به مطالب فوق ، روشن می شود که قسم در مقابل استدلال و برهان و منطقی نیست ، بلکه روشی برای بیان مطلب است ؛ هر چند بر آن مطلب دلیل منطقی دیگری هم وجود داشته باشد . مانند : سوگند خداوند به « تین و زیتون » ، که برای تفسیر و تاویل آن چندین بعد را می توان مطرح ساخت .

بی شک خداوند ، بنابر حکم « وکان الله بکل شیء محیطا » و « و خلق کل شیء فقدره تقدیرا » برای نیاز انسان به تامین و حفظ سلامت جسم و جان بر اثر تبعیت از یک الگوی تغذیه مناسب ، تدبیری اندیشیده و در قرآن، که جامع علوم است ؛ راهنمایی های لازم را ذکر فرموده ؛ چرا که امروزه یکی از عوامل مهم افزایش طول عمر و نیز پیشگیری از بیماری ها ، الگوی تغذیه مناسب است.

از دیدگاه قرآن و طب اسلامی هشت نوع غذا برای انسان معرفی شده است : ۱- خوراکی ۲- دیداری ۳- پنداری ۴- شنوایی ۵- بویایی ۶- جذبی ۷- جنسی ۸- انسی . که می بایست در یکایک آنها دقت کرد ؛ چرا که خداوند می فرماید : « فلینظر الانسان إلی طعامه » . یکی از ابعاد این دقت ، آن است که ببیند غذایی که می خورد آیا از نظر کیفیت مطلوب است و ارزش غذایی دارد و از طبیبات است ؟ « یا ایها الرسل کلوا من طیبات و اعملوا صالحا... » . از نظر طب اسلامی " طیب " یعنی غذایی که « زودهضم ، از نظر اخلاط متعادل و با تولید غذائیت و خون ساز باشد » ؛ که خدا در قرآن به چند مورد از طبیبات اشاره نموده است : گوشت قرمز و سفید ، عسل ، خرما ، سبزیجات ، انگور ، زنجبیل ، زیتون ، انجیر، سدر و ...

با دقت در آیه ۵۱ سوره مومنون درمی یابیم که خوردن طبیبات مقدمه انجام عمل صالح معرفی شده ؛ یعنی انجام عمل صالح که میوه درخت ایمان است ، وابسته به خوردن طبیبات هم هست ؛ چرا که نتیجه آن سالم بودن روح و جسم انسان است تا اینکه مراحل بندگی را در رسیدن به هدف والای خلقت خود راحت تر طی کند .

نکته ی قابل تامل در این بحث ، آن است که ، از بین تمامی طیبات در قرآن ، تنها "انجیر و زیتون " مورد سوگند الهی واقع شده اند . پس از آنجا که خداوند حکیم است ، بدون شک ، این دو میوه ، ویژگی های متفاوتی دارند که سبب شده است ؛ برای قسم خوردن ، برگزیده شوند .

حوزه علمیه حضرت عبدالعظیم علیه السلام - خواران

۱ - مفهوم شناسی سوگند

در قرآن کریم ، برای بیان مفهوم سوگند ، از واژگان مختلفی استفاده شده است : حلف ، یمین ، قسم ، واو قسم ، باء قسم و...

واو : نوعی از کاربرد حرف واو ، واو قسم است . مثلاً : « والله العظيم » [۱] [۲]

یمین : قسم . (مؤنث) [۳] "یمین" را از آن جهت به معنای سوگند گرفته اند که عرب چون در حین پیمان بستن و هم سوگند شدن ، دست راست یکدیگر را می فشردند ، لذا به طور مجاز ، یمین گفته اند . [۴]

حلف : قسم . یمین . [۵] ، به کسر اول و فتح آن : سوگند . در اقرب الموارد و مفردات گوید : حلف سوگندی است که با آن پیمان گرفته می شود . سپس در هر سوگند به کار می رود . [۶]

قسم : بر وزن فرس : سوگند [۷] ، اصل آن چنانکه راغب گفته است ، از قسامه است . و قسامه بنا بر قول اقرب الموارد جماعتی است که بر چیزی سوگند می خورند و آن را می گیرند و یا به چیزی گواهی می دهند . افعال قسم در قرآن بیشتر از باب افعال آمده و از مفاعله و تفاعل نیز آمده است . [۸]

۲ - « وَالَّتَيْنِ وَالزَّيْتُونَ » در تفاسیر شیعه

چنانچه پیش تر بیان کردیم ، برای آیاتی که در آن ها خداوند سوگند یاد کرده است ، معمولاً تفاسیر مختلفی ، مطرح است . چرا که این آیات از زوایا و ابعاد مختلفی برخوردارند . البته این به بدان معنا نیست که یک تفسیر ، ناقض تفسیر دیگر باشد ؛ بلکه هر کدام از آن ابعاد هم به تنهایی معنادارند و هم تفسیر و بعد دیگر را حمایت می کنند .

از موسی بن جعفر علیه السلام ، و نیز در حدیثی از پیامبر صلوات الله علیه و آله روایت شده است : « خداوند از میان شهرها چهار شهر را برگزیده ؛ یکی تین که مدینه منوره است . دوم زیتون که بیت المقدس است . سوم طور سینین که کوفه است . چهارم بلد امین که مکه می باشد . » [۹]

علی بن ابراهیم در باب تفسیر سوره تین گفته است : « تین ، رسول الله صلوات الله علیه است و زیتون ، امیرالمومنین علیه السلام و طور سینین ، حسن و حسین علیهما السلام هستند . » [۱۰]

و نیز گفته شده است : منظور از تین و زیتون همان دو میوه معروف است که در آنها ، بیشترین میزان از خواص و فوائد نافع است . [۱۱] و گفته شده است : منظور از آن دو ، درخت های آن دو است . [۱۲]

ابن عباس و حسن و مجاهد و عکرمه و قتاده و عطا گویند : خداوند سبحان یاد کرده به انجیری که خورده می شود و به زیتونی که از آن روغن زیتون گرفته می شود ؛ و این ظاهر آیه است و البته قسم خورده به انجیر که آن میوه ای است پاک شده وخالص از عیب کم شدن و نیست شدن ، برای اینکه تمام آن جذب بدن می شود و در آن بزرگترین عبرت است، زیرا خداوندی که نام او عزیز است ، آن را به مقدار لقمه قرار داده و اندازه ی لقمه ، و آن را بر این صفت قرار داده جهت نعمت دادن بر بندگانش به سبب آن . [۱۳]

بعضی دیگر معتقدند : منظور از آن دو ، دو کوهی است که شهر دمشق و بیت المقدس بر آنها قرار گرفته ، [۱۴] چرا که این دو محل ، سرزمین قیام بسیاری از انبیاء و پیامبران بزرگ خداست و این دو قسم با سوگندهای سوم و چهارم که از سرزمین های مقدسی یاد می کند ، هماهنگ است . [۱۵]

بعضی نیز گفته اند : نامگذاری این دو کوه به « تین » و « زیتون » به خاطر این است که : بر یکی از آنها درختان « انجیر » می روید ، و بر درگیری درختان « زیتون » . [۱۶]

بعضی تین را ، اشاره به دوران آدم دانسته اند ، چرا که لباسی که آدم و حوا در بهشت پوشیدند از برگ درختان انجیر بود ، و زیتون را اشاره به دوران نوح می دانند ، زیرا در آخرین مراحل طوفان نوح کبوتری را رها کرد تا درباره پیدا شدن خشکی از زیر آب جستجو کند او با شاخه زیتونی بازگشت و نوح فهمید که طوفان پایان گرفته و خشکی از زیر آب ظاهر شده است . [۱۷]

بعضی نیز « تین » را اشاره به مسجد نوح علیه السلام که بر کوه « جودی » بنا شده می دانند ، و زیتون را اشاره به « بیت المقدس » . [۱۸]

بررسی ۱-۲

در مقایسه این دو میوه با " مقسم به " ، نکاتی به دست می آید .

قسم به انجیر وزیتون و طور سیناء واین شهر امن ، که انسان را در بهترین قوام آفریدیم و سپس به پایین ترین مراتب برگرداندیم . [۱۹]

در اینجا به دو میوه و دو محل ، قسم یاد شده است . طور سیناء مکانی گمنام بود ، که تورات بر موسی نازل شد و شهره یافت . مکه نیز محل بت پرستانی بود که به پستی می رفتند و بعثت پیامبر آن را دگرگون ساخت . انجیر هم میوه ای است که از یک دانه آن می توان بی شمار درخت حاصل نمود و می توان آنقدر آن را نگه داشت تا مگر کرم آن را از بین ببرد وگرنه فاسد نمی شود . زیتون هم درختی است مفید که عمر درختان آن حتی در مواردی به هزار سال می رسد .

پس در دو تفسیر متفاوت ، می توان دانست که این سوگند ها برای دانستن مفهوم پایین ترین مراتب آمده است [۲۰] . که هم پست شدن انسان از نظر تسلط نفس را میتواند نشان دهد و هم ضعف ناشی از پیری و تحلیل قوا و ناتوانی ؛ که چاره اولی ، ظهور انبیاء در ادوار مختلف برای هدایت بوده است و چاره ی دومی ، انتخاب مفیدترین غذاها ، که بنابر روایات معصومین و تحقیقات حکمای طب ، انجیر و زیتون کاملترین غذاها هستند .

۳- لغت شناسی تین و زیتون

۳-۱ تین

تین : انجیر ، بهترین فواکه و خوش ترین غذاهاست [۲۱] یک دانه آن را تینه می گویند . درختی از شاخه توتیات است که اصل آن به شرق الاوسط بر می گردد و امروزه در تمامی بلاد کاشته می شود . میوه آن خشک و تازه خورده می شود . [۲۲] ابو حنیفه گوید : گونه های مختلف صحرائی ، باغی ، دشتی ، کوهی دارد و در سرزمین های اعراب ، فراوان است . [۲۳]

۳-۲ زیتون

زیتون : نام درختی مثمر که میوه آن هم زیتون نام دارد . [۲۴] از آن روغن می گیرند [۲۵] و معمول اطباست . واحد آن زیتونه است و تا هزارسال عمر می کند . [۲۶]

۳-۳ تعداد دفعات نام بردن از انجیر و زیتون در قرآن

انجیر در قرآن یکبار در آیه ۱ سوره تین مورد قسم قرار گرفته است . [۲۷]

نام زیتون هفت مرتبه در قرآن آمده است . شش بار بصورت مستقیم و یک بار به صورت تلویحی به آن اشاره شده است . [۲۸][۲۹]

۱-۳-۳ معجزه ای از قرآن

یک گروه پژوهش ژاپنی که درباره یک پروتئین در مغز فعالیت می کردند ، از دریافت نتیجه تحقیقات پزشک مسلمان دکتر ابراهیم خلیفه که با استناد به قرآن تهیه شده بود ، شگفت زده شده و به اسلام گرویدند . به نوشته روزنامه الجزیره عربستان ، این گروه در مورد ماده " میثالونیدز " که در مغز انسان و حیوان تولید می شود ؛ به دو محصول زیتون و انجیر رسیدند ، که خداوند در قرآن به آنها قسم خورده است . این ماده توانایی کاهش کلسترول و تقویت قلب و اعتماد به نفس را در انسان برعهده دارد . مغز انسان به تدریج از سن ۱۵ تا ۳۵ سالگی تولید آن را آغاز می کند و سپس تولید آن کاهش می یابد و تا ۶۰ سالگی متوقف می شود . دستیابی به این ماده به راحتی امکان پذیر نیست و دانشمندان پس از تلاش های بسیار دریافتند که این ماده تنها از استخلاص انجیر و زیتون به دست می آید ؛ در حالی که خداوند در قرآن گفته : « والتین والزیتون » . دانشمندان در ادامه دریافتند بدون مخلوط کردن انجیر و زیتون چیزی را که جستجو می کنند ممکن نیست و دریافتند ماده به دست آمده به نسبت ۱ انجیر و ۷ زیتون نتیجه بهتری می دهد و حال آنکه انجیر یکبار وزیتون ۷ بار در قرآن یاد شده است . [۳۰]

۴ - معرفی ویژگی های زیستی زیتون و انجیر

۱-۴ زیتون

زیتون که نام علمی آن " اولئا اوروپا " می باشد ؛ [۳۱] شامل بیست گونه درخت است؛ که معروفترین گونه آن زیتون اروپایی است . [۳۲] این گیاه بومی نواحی گرم و نیمه گرم است [۳۳] و حوزه اصلی کشت آن ، مناطق سواحل مدیترانه است . [۳۴] باور بر این است که عمر استفاده از زیتون توسط بشر به بیش از دو هزار سال قبل از میلاد باز می گردد . [۳۵]

میوه زیتون سفت ، قسمت خارجی آن گوشتی و با ضخامت های متفاوت است و درمغز آن هسته قرار دارد . هسته دارای یک قشر چوبی سخت و در داخل آن بادام هسته واقع شده است . وزن زیتون در ارقام مختلف متفاوت و از ۱ تا ۵ گرم و شکل آن تخم مرغی است . به طور کلی در حدود ۷۵ درصد از میوه زیتون را قسمت گوشتی اطراف هسته تشکیل می دهد . [۳۶]

از میوه زیتون به صورت پرورده و خام استفاده می شود واز نظر خواص طبی ، میوه و روغن زیتون مورد توجه است . برگ زیتون و پوست درخت نیز استعمال طبی دارد . [۳۷]

زیتون رسیده دارای ترکیبات :

آب ۷۵٪ پروتئین ۲٪ کربوهیدرات ۴٪ روغن ۱۴٪ و املاح : فسفر، پتاسیم، کلسیم، آهن، مس، منگنز است. [۳۸]

زیتون همچنین دارای ویتامین های " آ " ، " د " ، " ث " و مواد روغنی خیلی مغذی است. [۳۹]

۲-۴ انجیر

درخت انجیر که نام علمی آن فیکوس می باشد دارای ۶۰۰ گونه متفاوت می باشد [۴۰]. موطن اصلی درخت انجیر در دنیای قدیم یعنی اروپا-آسیا در نواحی مدیترانه می باشد و به همین جهت آن را جزو میوه های نیمه گرم طبقه بندی می کنند [۴۱] انجیر نزد یهود و بوداییان مقدس است. [۴۲] انجیر درختی است که بلندی آن ۵-۶ متر است. برگ های آن پهن پنجه ای با بریدگی، دارای ۵ قسمت شبیه برگ مو خشن به رنگ سبز خاکستری است. از نظر گیاهشناسی این میوه، میوه متعارف نیست بلکه یک نوع محفظه گیاهی است که گلپای نر و ماده در درون آن واقع است و در موقع رسیدن میوه، دنباله گلپای ماده و کاسه گل و قسمت تحتانی آن گوشتی و ضخیم خوردنی می شود. در اغلب خاک ها می روید و البته خاک های غنی را ترجیح می دهد. [۴۳]

از ساقه های جوان گیاه و مخصوصا میوه نارس آن شیره سفید رنگی در اثر فشار میوه و یا شکستن شاخه خارج می شود که طعم آن گس و تند است خاصیت درمانی دارد. [۴۴]

دانشمندان از انجیر به عنوان میوه ای که ضرری برای آن متصور نیست، یاد می کنند. [۴۵]

انجیر بیش از هر میوه ای قند طبیعی دارد و مقدار قابل توجهی ویتامین " آ و ب " دارد. [۴۶]

انجیر به صورت تازه و خشک مصرف می شود که ارزش غذایی خشک آن دوبرابر است. [۴۷]

در ۱۰۰ گرم انجیر تازه مواد زیر وجود دارد : انرژی ۸۰ کالری، مواد قندی ۴ گرم، پروتئین ۵/۱ گرم، چربی ۵ گرم، کلسیم ۲۰ گرم، فسفر ۵۵ میلی گرم، سدیم ۳۵ میلی گرم، پتاسیم ۶۵ میلی گرم، ویتامین " آ " ۸۰ واحد، ویتامین ب ۱ دومیلی گرم، ویتامین ب ۳ هفت میلی گرم، ویتامین ث ۵ دومیلی گرم. [۴۸]

۵ - خواص درمانی انجیر و زیتون در کلام معصومین علیهم السلام

۱-۵ خواص انجیر

پیامبر : انجیر ، تازه و خشک بخورید چرا که بر قدرت همبستری می افزاید ، بواسیر را ریشه کن می کند و برای درمان نقرس و سردی مزاج سودمند است . [۴۹]

ابوذر غفاری از پیامبر صلی الله علیه وآله روایت نموده که درباره انجیر فرمود : « اگر گفته بودند که میوه ای از بهشت نازل شده هر آینه می گفتم که این انجیر است چرا که میوه بهشت بدون دانه است ، پس آن را بخورید که بواسیر را قطع می کند و برای درد نقرس سودمند است . » [۵۰]

امام علی علیه السلام : خوردن انجیر ، رسوبات مجاری و رگ ها را نرم می کند . [۵۱]

امام علی علیه السلام : خوردن انجیر سبب نرم شدن و باز شدن انسداد و گرفتگی های روده و معده و شکم می شود و برای درمان قولنج نتیجه بخش است ، بیشتر آن را در روز بخورید و در شب کمتر مصرف کنید . [۵۲]

امام باقر علیه السلام : زخمی بر کبید حزقیل نبی علیه السلام رسید و او را آزار می داد . وی بر درگاه خداوند زاری و خشوع کرد و بر خاکستر نشست . پس خداوند به وی وحی فرستاد که : « شیر انجیر بردار و از بیرون بر سینه خویش بمال . » او نیز چنین کرد و آن عارضه از وی برطرف شد . [۵۳]

امام رضا علیه السلام : انجیرشبهه ترین میوه ها به میوه های بهشتی است . [۵۴]

امام رضا علیه السلام : انجیر بوی بد دهان را می برد [۵۵] و استخوان ها را استحکام می بخشد ، مو را می رویاند ، درد را می برد و با وجود آن ، دیگر به دارویی نیاز نیست . [۵۶]

۲-۵ خواص زیتون

پیامبر صلوات الله علیه و آله فرمودند : « زیتون را بخورید و به بدن بمالید که هفتاد مرض از جمله جذام را شفا می بخشد . » نیز فرمود : « شما که روغن را از شجره مبارکه زیتون می گیرید ، خود را با آن معالجه کنید که شفابخش بواسیر است . » [۵۷] و فرمودند : « ذات الجنب را با بستک دریایی و روغن زیتون درمان کنید . » [۵۸] و فرمودند : « زیتون بخورید و خود را با روغن زیتون چرب کنید ، چرا که آن از درختی خجسته است . » [۵۹]

امام علی علیه السلام : « خانه ای که در آن از سرکه و روغن زیتون به عنوان نان خورش استفاده می کنند ، هرگز خالی از طعام نمی شود و این غذای پیامبران است . » [۶۰] و فرمودند : « به روغن زیتون خود را چرب کنید و از آن خورش سازید چرا که آن روغن نیکان و خورش برگزیدگان است [۶۱] و طهارت و برکت آن بسیار است و در هر حال مایع مبارکی است . » [۶۲]

به امام صادق علیه السلام گفتند که : زیتون بادآور است . امام فرمود : « زیتون بادبر است.» [۶۳] و فرمودند : « نوشیدن سویقی که با روغن زیتون فراهم آمده باشد ، گوشت را می رویاند ، استخوان را استحکام می بخشد ، پوست را نازک می کند و بر توان جنسی می افزاید.» [۶۴]

امام رضا از پدرانش از امام علی از پیامبر صلوات الله علیهم روایت کردند : « زیتون را بخور و آن را بر بدنت بمال زیرا هرکس آن را بخورد و با آن روغن مالی کند ، شیطان چهل روز به او نزدیک نمی شود.» [۶۵] و فرمودند : « روغن زیتون طعام خوبی است زیرا بوی دهان را خوش و بلغم را می برد و رنگ صورت و بدن را شفاف و باصفا و عصب را محکم و بیماری را از بین برده و آتش غضب را خاموش می کند.» [۶۶]

۶- خواص درمانی و پزشکی انجیر و زیتون در علم طب

۶-۱-۱ درمان با انجیر برای اعضای مختلف بدن

۶-۱-۱-۱ پوست :

معالجه بیماری لک و پیس [۶۷] برای تعریق بسیار نافع است [۶۸] برای درمان پوست پوست شدن ناخن ، مفید است [۶۹] خمیر انجیر با آرد به صورت مرهم سوختگی ها و غدد ملتهب موثر است [۷۰] شیره انجیر در درمان عوارض خارش دار پوستی مثل زگیل و میخچه کاربرد دارد [۷۱] شیره انجیر برای معالجه بیماری های پوستی مفید است و مالیدن آن روی سر از ریزش مو جلوگیری می کند [۷۲] اگر شیره انجیر را بر جای گزیدگی عقرب ، و یا جای گاز گرفتگی سگ بریزید ، مفید است [۷۳]

۶-۱-۲-۲ دستگاه تنفس :

برای درمان ذات الریه حاد ، نزله ، برونشیت و سیاه سرفه [۷۴] پاک کننده ریه و سینه ، از رطوبت های عفونی و مضر [۷۵] برای ریه و حلق مفید است [۷۶] اگر انجیر خشک را بجوشاند و آبش را بنوشد ، سرفه را دفع می کند [۷۷] برای درمان سل مفید است [۷۸] جوشانده انجیر در آب برای معالجه برونشیت مزمن ، زکام و گرفتگی صدا مفید است [۷۹] غرغره کردن جوشانده انجیر خشک برای درمان گلودرد و سرماخوردگی بسیار موثر است و جوشانده آن در شیر ، برای رفع تحریکات گلو و مخاط دهان مفید است [۸۰]

۶-۱-۳-۳ دستگاه گوارش :

مقوی گوارش است. [۸۱] حداقل نفخ را دارد [۸۲] برای درمان یبوست کودکان بسیار نافع است [۸۳] بواسیر (هموروئید) را درمان می کند [۸۴] جوشانده پوست تازه انجیر در شکم روی و اسهال خونی توصیه شده است [۸۵] یکی از ویژگی های طبی انجیر خاصیت قلیایی آن است که می تواند در دفع مواد زائد حاصل از متابولیسم غذاهای گوشتی موثر بوده مانع افزایش اسید اوریک و اوره در خون شود . علاوه برآن به ترشح صفرا کمک کرده هضم غذاهای چرب را راحت تر می کند [۸۶] انجیر بهترین میوه برای تمیز کردن روده بزرگ و رفع یبوست است [۸۷] شیر درخت انجیر مسهل بسیار خوبی است [۸۸]

۴-۱-۶ کلیه و مجاری ادراری :

ادرار آور و مفید برای کلیه و مثانه [۸۹]

۵-۱-۶ خون :

برای غلظت خون و بیماری های خونی مفید است [۹۰] خون ساز است [۹۱] جوشانده برگ انجیر در آب برای معالجه اختلالات جریان خون مفید است [۹۲]

۶-۱-۶ باروری :

اگر انجیر خشک را بجوشاند و آبش را بنوشد ، شهوت را می افزایشد [۹۳] برای ازدیاد اسپرم سفارش می شود [۹۴]

۷-۱-۶ مغز و اعصاب:

آرام بخش است [۹۵] برای درمان صرع بسیار نافع است [۹۶] برای بیماری های عصبی نافع است [۹۷]

۸-۱-۶ عضلانی و استخوانی :

برای کسانی که می خواهند وزن اضافه کنند و یا برای بیمارانی که دوره نقاهت را می گذرانند بسیار مفید است [۹۸] انجیر گوشت بدن را می رویند [۹۹] مخلوط شیر بز با انجیر سیاه در درمان آرتروز و درد مفاصل موثر است [۱۰۰]

۹-۱-۶ سرطان :

برای درمان سرطان مفید است [۱۰۱]

۱۰-۱-۶ بلغم :

برای دفع بلغم قابل استفاده است [۱۰۲]

۱-۶-۱۱ بیماری های زنان :

جوشانده برگ انجیر برای تنظیم عادات ماهانه بانوان موثر است [۱۰۳]

۱-۶-۱۲ گوش و حلق و بینی :

خمیر انجیر با آرد ، به صورت مرهم ، برای ورم گوش و دمل ها موثر است [۱۰۴]

۱۳-۱-۶ دهان و دندان :

مسواک کردن با سوخته انجیر برای جرم گیری دندان و تقویت لثه بسیار موثر است [۱۰۵] اگر یک قطره شیرابه انجیر را داخل دندان پوسیده بریزند ، درد را تسکین می کند [۱۰۶] انجیر پخته برای ناراحتی لوزه مفید است [۱۰۷] جوشانده انجیر خشک در شیر برای درمان آنژین ، ورم لثه و ورم مخاط دهان نیز موثر است [۱۰۸]

۱-۱۴ کبد :

در درمان کبد مفید است [۱۰۹]

جوشانده شاخه نازک درخت انجیر ، برای درمان استسقاء مفید است [۱۱۰]

۲-۶ درمان با زیتون برای اعضای مختلف بدن

۱-۲-۶ پوست :

ضماد میوه زیتون برای رفع پوسته شدن سر است و ضماد نارس آن برای سوختگی آتش مفید است [۱۱۱] ضماد برگ زیتون برای ورم های گرم چشم و التیام زخم سر ، که در اثر بریدگی ایجاد شده باشد و نیز برای مخملک مفید است [۱۱۲] خوردن روغن زیتون برای باز کردن رنگ های تیره معجزه می کند [۱۱۳] مالیدن روغن زیتون با مرهم ها برای التیام زخم ها نافع است [۱۱۴] مالیدن روغن زیتون هفته ای ۱ یا ۲ بار ، برای درمان شوره سر

و ریزش مو اثر شفابخش دارد [۱۱۵] اگر روغن زیتون را بر عارضه های پوستی بگذارند ، مانند لکه های پیسی ، آن را ریشه کن می کند [۱۱۶] برای درمان سوختگی عمیق پوست ، پنج واحد روغن زیتون را با دو واحد عسل مخلوط کنند و روی موضع گذارند [۱۱۷] برای درمان زخم دیابت پنج واحد عسل با دو واحد روغن زیتون مفید است [۱۱۸]

۲-۲-۲-۶ دستگاه تنفس:

صمغ درخت زیتون برای سرفه مزمن مفید است [۱۱۹]

۲-۲-۳-۶ دستگاه گوارش:

زیتون ملین است [۱۲۰] انواع زیتون برای تقویت معده مفید است [۱۲۱] زیتون پاک کننده معده و اشتها آور است [۱۲۲] زیتون پرورده سریع الهضم است [۱۲۳] استفاده ی یک قاشق در حال ناشتا برای دل دردها مفید است [۱۲۴] استفاده ی یک قاشق در حال ناشتا مجاری روده را به فعالیت می اندازد [۱۲۵] استفاده ی یک قاشق در حال ناشتا اشتها آور است [۱۲۶] از یبوست جلوگیری می کند و انگل ها و کرم های روده را از بین میبرد [۱۲۷] گاهی کولیت روده در نتیجه یبوست است ، که با ماساژ روغن زیتون در اطراف ناف ، به حل این مشکل کمک می شود [۱۲۸] درد آپاندیس در نتیجه اختلالات گوارشی است . بر اثر نفخ معده و یا یبوست ، برای درمان چهارانگشت بالاتر از آپاندیس را بادکش کند و بعد از آن روغن زیتون طبیعی را یک قاشق به بیمار دهند و تا چند روز غذاهای مایع با روغن زیتون به او بخوراند [۱۲۹]

۲-۲-۴-۶ کلیه و مجاری ادراری:

استفاده ی یک قاشق در حال ناشتا برای دفع عوارض کلیه ها موثر است [۱۳۰] روغن زیتون نارس برای خرد کردن سنگ مثانه مفید است [۱۳۱] برای درمان سنگ کلیه ، ۵ قاشق غذاخوری روغن زیتون طبیعی میل کنند و سپس ۱ لیتر آب جوشیده ای که حرارت آن کم شده و قابل شرب است ، صبح و عصر تا ۴-۵ روز این دستور انجام شود [۱۳۲]

۲-۲-۵-۶ خون:

زیتون خون ساز است [۱۳۳]

۲-۲-۶-۶ باروری :

زیتون پرورده برای تقویت قوای جنسی مفید است [۱۳۴]

۶-۲-۷ قلب و عروق :

روغن زیتون از رسوب کلسترول در رگها و سخت شدگی عروق جلوگیری می کند [۱۳۵] روغن زیتون نارس صاف کننده اخلاط و بازکننده گرفتگی هاست [۱۳۶]

۶-۲-۸ مغز و اعصاب:

صمغ درخت زیتون مقوی ذهن و حافظه و در این مورد قوی تر از کندر است [۱۳۷] استفاده ی یک قاشق در حال ناشتا در تقویت اعصاب موثر است [۱۳۸] روغن زیتون احساس درد را کاهش می دهد [۱۳۹] مصرف روغن زیتون در سنین رشد سبب بهبود حافظه و بالا رفتن قدرت یادگیری در کودکان می شود [۱۴۰] روغن زیتون از بروز آلزایمر در افراد مسن جلوگیری می کند [۱۴۱] مالیدن روغن زیتون برای دردهای سر نافع است [۱۴۲] اگر روغن زیتون کهنه « زیت العتیق » را گرم کنند و بر محلی که عقرب نیش زده بمالند ، درد آن را تسکین دهد [۱۴۳] ماساژ بدن با روغن یا به اصطلاح روغن مالی با زیتون ، برای آرامش اعصاب مفید است [۱۴۴] برای بهبود ام اس ، هر شب تمام سر با روغن زیتون ماساژ داده شود [۱۴۵]

۶-۲-۹ عضلانی و استخوانی:

خاصیت نرم کنندگی عضلات را دارا می باشد [۱۴۶] زیتون قدرت ایجاد عضلات دارد [۱۴۷] صمغ درخت زیتون به صورت مرهم موجب رویانیدن گوشت می گردد [۱۴۸] مصرف منظم روغن زیتون باعث تسکین علائم التهاب روماتیسمی می شود [۱۴۹] روغن زیتون از پوکی استخوان جلوگیری می کند [۱۵۰] تنقیه با روغن زیتون و آب گرم برای درد کمر و درد مفاصل و سیاتیک نافع است [۱۵۱]

۶-۲-۱۰ سرطان:

مواد آنتی اکسیدانی موجود در روغن زیتون مقاومت سلول ها را در برابر اکسیداسیون و سرطان افزایش می دهد [۱۵۲]

۶-۲-۱۱ گوش و حلق و بینی:

برای درمان عفونت گوش ، ریختن هرشب یک قطره آب پیاز به همراه عسل داخل گوش تا یک هفته ، و بعد از یک هفته روغن طبیعی زیتون داخل گوش بریزند [۱۵۳]

۶-۲-۱۲ دهان و دندان:

جویدن برگ زیتون برای رفع زخم های دهان خوب است [۱۵۴] روغن زیتون نارس ، مقوی لثه و دندان است [۱۵۵] برای درد دندان [۱۵۶] و برای درآوردن دندان در کودکان ، ماساژ لثه ها با روغن زیتون مفید است . [۱۵۷]

۱۳-۲-۶ کبد :

زیتون برای تنبلی کبد ومرض قند نافع است [۱۵۸] زیتون پرورده برای خنک کردن صفرا مفید است [۱۵۹] استفاده ی یک قاشق در حال ناشتا کبد و کیسه صفرا را به فعالیت می اندازد [۱۶۰] استفاده ی یک قاشق در حال ناشتا برای دفع عوارض سنگ های صفراوی موثر است [۱۶۱] روغن زیتون قولنج کبدی که ناشی از کیسه صفرا باشد را تسکین می دهد [۱۶۲]

۱۴-۲-۶ چشم :

اگر برگ زیتون را سوزانده و خاکسترش را مانند توتیا برای درمان درد چشم استفاده کنند ، نافع است [۱۶۳] اکتحال و مالیدن آن برای تقویت چشم مفید است [۱۶۴]

۱۵-۲-۶ بلغم :

صمغ درخت زیتون برای اخراج بلغم بصورت مرهم ، مفید است [۱۶۵]

با مشاهده این حجم از خواص و منافع انجیر و زیتون ، برای درمان بیماری های مرتبط با اعضای مختلف بدن ، و با توجه به آنکه مدت زیادی از آغاز پژوهش درباره خواص مواد غذایی و استفاده از آنها در درمان انسان ها ، نمی گذرد ؛ این میزان از اثرگذاری ، می تواند در وهله ی نخست به ما این نکته را خاطر نشان کند ، که انتخاب این دو میوه از جانب خداوند برای سوگند خوردن به آنها ، حکیمانه بوده است . با کمی بررسی می فهمیم ، میزان درمان هایی که برای زیتون کشف و معرفی شده است ، بر انجیر غلبه دارد ، و جالب آنکه در قرآن هم تعداد دفعات نام برده شدن از زیتون ، غالب است . اما یک نکته ، که مغفول مانده است ، آن است که در آیه ی شریفه « والتین والزیتون » ، مقدم داشتن ، انجیر بر زیتون ، نمی تواند بی دلیل باشد . مضاف بر آن که در

حدیثی از پیامبر و امام رضا علیهما السلام وارد شده است که انجیر شبیه ترین میوه به میوه های بهشت است .
فلذا ضروری به نظر می رسد که متخصصان علوم طب و تغذیه ، تلاشی دو چندان درباره کشف اسرار میوه انجیر
بنمایند.

البته پرداختن به بعد تاویل این آیه به حسنین علیهم السلام ، می تواند تا حدودی به این سؤال پاسخ دهد :

۷- تاویل و تفسیر تین و زیتون به حسنین علیهما السلام

از اباعبدالله امام صادق [۱۶۶] و نیز از ابالحسن موسی بن جعفر [۱۶۷] و از امام رضا [۱۶۸] درباره تفسیر «
والتین والزیتون» پرسیده شد ، فرمود: «تین ، حسن است و زیتون حسین است .- علیهما السلام - .»

با توجه به آنکه امام مجتبی امام پیش از سیدالشهدا هستند ، تاویل تین قبل از زیتون ، صحیح است . از طرف
دیگر ، می توان فرضیه ای مطرح کرد و آن اینکه ، متخصصان علوم کشاورزی و باغبانی و گیاهشناسی به خوبی
می دانند که زیتون تکثیر خود را از طریق هسته انجام می دهد ولی انجیر ، که نوعی میوه کاذب محسوب می
شود ، تکثیرش منوط به بطن خودش می باشد . اگر کمی ظرافت طبع به خرج دهیم ، می بینیم که سلسله ی
امامت ، بعد از حسنین علیهما السلام ، بدین صورت ادامه می یابد ، که پسر امام حسین ، و دختر امام حسن ،
والدین امام بعدی می شوند . یعنی شاخه ی امامت ، بعد از یک جدا شدن ، مجدداً به هم می رسد .

البته اینها فرضیه است که شاید ، با بررسی های دقیق تر تایید و یا رد بشود .

نتیجه گیری

هرچه مطالعه و کاوش انسان درباره ی ابعاد قرآن بیشتر می شود ، ناتوانی و محدودیت وی در برابر حکمت و نامحدود بودن علم و حکمت خداوند ، بیش از پیش آشکار می گردد . در این مقاله تلاش شد تا حتی الامکان از سطحی ترین و ساده ترین برداشت ممکن از آیه ی « والتین والزیتون » یعنی بعد پزشکی آن ، جلوه های بیشتری نمایان گردد ، اما این پژوهش ها با وجود تایید این تفسیر ابتدایی ، سئوالات بیشمار دیگری را مطرح می سازند که پاسخ دادن به آنها مستلزم تحقیق علما در شاخه های مختلف علوم ، هم تفسیر و روایت و علوم قرآن و هم علوم طب و گیاهشناسی است . در هر صورت جاودانه بودن و اعجاز قرآن کریم ، در تمام ابعاد علوم شناخته شده با عقل بشر ، بارها اثبات شده و هرروز نشانه و تایید جدیدی به آن افزوده می شود .

« ولو أنّما فی الارض من شجرة اقلام والبحر یمده من بعده سبعة ابحر ما نفدت کلمات الله إنّ الله عزیز حکیم »

[۱۶۹]

عبدالعظیم علیہ السلام - خواهران

پی نوشت

- ۱- دکتر شوقی ضیف ، المعجم الوسيط ، ص ۱۰۳۵ ؛ لويس معلوف ، المنجد فى اللغة والادب والعلوم ، ص ۸۸۳
- ۲- على اكبر قرشى ، قاموس قرآن ، جلد ۷ ص ۱۷۶ [والقرآن الحكيم أمده]
- ۳- شوقى ضيف ، المعجم الوسيط ، ص ۱۰۹۷ ؛ لويس معلوف ، المنجد فى اللغة والادب و العلوم ، ص ۹۲۷
- ۴- على اكبر قرشى ، قاموس قرآن ، جلد ۷ ص ۲۷۳ ؛ محمدمرتضى حسينى زييدى ، تاج العروس من جواهر القاموس ، جلد ۱۸ ص ۶۰۰ ؛ ابن منظور ، لسان العرب ، جلد ۱۳ ص ۴۶۴
- ۵- ابن منظور ، لسان العرب ، جلد ۹ ص ۵۴ ؛ شوقى ضيف ، المعجم الوسيط ، ص ۲۲۲ ؛ لويس معلوف ، المنجد فى اللغة والادب والعلوم ، ص ۱۴۹
- ۶- على اكبر قرشى ، قاموس قرآن ، جلد ۲ ص ۱۶۶ ؛ محمدمرتضى حسينى زييدى ، تاج العروس من جواهر القاموس ، جلد ۱۲ ص ۱۴۷
- ۷- مرتضى زييدى ، تاج العروس من جواهر القاموس ، جلد ۱۷ ص ۵۷۲ ؛ ابن منظور ، لسان العرب ، جلد ۱۲ ص ۴۸۲ ؛ شوقى ضيف ، المعجم الوسيط ، ص ۷۲۴ ؛ لويس معلوف ، المنجد ، ص ۶۲۹ ؛ راغب اصفهاني ، مفردات فى غريب القرآن ؛ ص ۶۷۰
- ۸- على اكبر قرشى ، قاموس قرآن ، جلد ۶ ص ۸
- ۹- شيخ صدوق ، خصال ، ص ۲۵۵ حديث ۵۸ ؛ علامه طباطبايى ، الميزان فى تفسير القرآن ، جلد ۲۰ ص ۳۲۲ ؛ ابراهيم بروجردى ، تفسير جامع ، جلد ۷ ص ۴۴۳ ؛ علامه بحراني ، البرهان فى تفسير القرآن ، جلد ۵ ص ۶۹۳ و ۶۹۵ ؛ ناصر مكارم شيرازى ، تفسير نمونه ، جلد ۲۷ ص ۱۶۰ و ۱۶۱ ؛ عروسى هويزى ، تفسير نورالثقلين ، جلد ۵ ص ۶۰۶ ؛ شيخ صدوق ، معانى الاخبار ، ص ۳۶۴
- ۱۰- علامه بحراني ، البرهان فى تفسير القرآن ، ج ۵ ص ۶۹۵ ؛ على بن ابراهيم ، تفسير قمى ، ج ۲ ص ۴۲۹
- ۱۱- شيخ طوسى ، التبيان فى تفسير القرآن ، ج ۱۰ ص ۳۷۶ ؛ علامه طباطبايى ، الميزان فى تفسير القرآن ، ج ۲۰ ص ۳۲۰ ؛ ناصر مكارم شيرازى ، تفسير نمونه ، ج ۲۷ ص ۱۵۹
- ۱۲- علامه طباطبايى ، الميزان ، ج ۲۰ ص ۳۲۰ ؛ ناصر مكارم شيرازى ، تفسير نمونه ، ج ۲۷ ص ۱۵۹

- ۱۳ - محمد بیستونی ، ج ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن ، ۲۷ ص ۱۶۷ ؛ شیخ طوسی ، التبیان فی تفسیر القرآن ، ج ۱۰ ص ۳۷۶
- ۱۴ - علامه طباطبایی ، المیزان فی تفسیرالقرآن ، ج ۲۰ ص ۳۲۰ ؛ علی اکبر قرشی ، قاموس قرآن ، ج ۱ ص ۳۰۰ تا ۳۰۲ ؛ محمد بیستونی ، ترجمه تفسیر مجمع البیان ، ج ۲۷ ص ۱۶۷
- ۱۵ - ناصر مکارم شیرازی ، تفسیر نمونه ، ج ۲۷ ص ۱۶۰
- ۱۶ - ناصر مکارم شیرازی ، تفسیر نمونه ، ج ۲۷ ص ۱۶۰ ؛ علامه طباطبایی ، المیزان فی تفسیرالقرآن ، ج ۲۰ ص ۳۲۰ ؛ علی اکبر قرشی ، قاموس قرآن ، ج ۱ ص ۳۰۰ تا ۳۰۲ ؛ محمد بیستونی ، ترجمه مجمع البیان ، ج ۲۷ ص ۱۶۷
- ۱۷ - ناصر مکارم شیرازی ، تفسیر نمونه ، ج ۲۷ ص ۱۶۰
- ۱۸ - محمد بیستونی ، ترجمه مجمع البیان ، ج ۲۷ ص ۱۶۸ ؛ ناصر مکارم شیرازی ، تفسیر نمونه ، ج ۲۷ ص ۱۶۰
- ۱۹ - سوره تین آیات ۱ تا ۶
- ۲۰ - اسفل السافلین
- ۲۱ - لغتنامه دهخدا
- ۲۲ - لوپس معلوف ، المنجد ، ص ۶۷
- ۲۳ - لسان العرب ، ابن منظور ، ج ۱۳ ص ۷۶
- ۲۴ - (همان) ، ج ۲ ص ۳۶ ؛ زبیدی ، تاج العروس من جواهر القاموس ، ج ۳ ص ۵۷
- ۲۵ - شوقی ضیف ، المعجم الوسیط ، ص ۴۳۸
- ۲۶ - لغتنامه دهخدا ؛ ابن منظور ، لسان العرب ، ج ۲ ص ۳۶
- ۲۷ - بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ، ج ۴ ص ۲۲۹ و ۲۳۶ و ۲۹۶ و ۲۹۷ و ۳۷۳ ؛ ناصر مکارم شیرازی ، تفسیر نمونه ، ج ۲۷ ص ۱۶۱ و ۱۶۲

- ۲۸ - « و شجره تخرج من طور سیناء تنبت بالدهن و صبغ للاکلین » مومنون آیه ۲۰
- ۲۹ - بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ، ج ۴ ص ۲۲۹ و ۲۳۶ و ۲۹۶ و ۲۹۷ و ۳۷۳ و ۳۷۵ ؛ علی اکبر قرشی ، قاموس قرآن ، ج ۳ ص ۱۹۱ ؛ ناصر مکارم شیرازی ، تفسیر نمونه ، ج ۲۷ ص ۱۶۱ و ۱۶۲
- ۳۰ - بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ، ج ۴ ص ۲۳۰ و ۲۳۷
- ۳۱ - (همان) ص ۳۷۴
- ۳۲ - (همان) ص ۲۹۶
- ۳۳ - (همان) ص ۳۷۴
- ۳۴ - (همان) ص ۲۹۶ و ۳۷۴ ؛ حسین میرحیدر ، معارف گیاهی ، ج ۲ ص ۱۵۱ و ۱۵۲
- ۳۵ - حسین میرحیدر ، معارف گیاهی ، ج ۲ ص ۱۵۲ ؛ بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ج ۴ ص ۲۹۶
- ۳۶ - حسین میرحیدر ، معارف گیاهی ، ج ۲ ص ۱۵۲
- ۳۷ - (همان) ص ۱۵۵
- ۳۸ - مرتضی نظری ، خواص میوه های خوراکی ، ص ۱۹۰
- ۳۹ - بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ، ج ۴ ص ۲۳۶
- ۴۰ - (همان) ص ۳۸۰
- ۴۱ - (همان) ص ۳۸۱
- ۴۲ - (همان) ص ۳۷۳
- ۴۳ - حسین میرحیدر ، معارف گیاهی ، ج ۲ ص ۴۳
- ۴۴ - (همان) ص ۴۴

۴۵ - حسین میرحیدر ، خواص میوه های خوراکی ، یص ۵۱

۴۶ - (همان) ص ۵۴ و ۵۵

۴۷ - بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ، ج ۴ ص ۲۳۶

۴۸ - (همان) ص ۳۸۱ ؛ حسین میرحیدر ، معارف گیاهی ، ج ۲ ص ۴۶

۴۹ - حسن بن فضل طبرسی ، مکارم الاخلاق ، ج ۱ ص ۳۷۷ ؛ محمدباقر مجلسی ، بحار الانوار ، ج ۶۶ ص ۱۸۶ ؛ محمد محمدی ری شهری ، دانشنامه احادیث پزشکی ، ج ۱ ص ۴۴۳ ؛ محمدعلی محمدی یکتا ، چهل منزل تا طبابت ، ص ۱۸۱

۵۰ - محمد بیستونی ، ترجمه مجمع البیان ، ج ۲۷ ص ۱۶۷

۵۱ - عبدالله و حسین بن بسطام ، طب الاثمه ، ص ۱۳۷ ؛ علامه مجلسی ، بحار الانوار ، ج ۶۶ ص ۱۸۶ ؛ محمدی ری شهری ، دانشنامه احادیث پزشکی ، ج ۱ ص ۲۳۸

۵۲ - علامه مجلسی ، بحار الانوار ، ج ۶۶ ص ۱۸۶ ؛ مرتضی نظری ، خواص میوه های خوراکی ، ص ۵۵

۵۳ - احمد بن محمد برقی ، المحاسن ، ج ۲ ص ۳۷۱ ؛ علامه مجلسی ، بحار الانوار ، ج ۶۶ ص ۱۸۵ ؛ محمدی ری شهری ، دانشنامه احادیث پزشکی ، ج ۱ ص ۴۴۸ ؛ مرتضی نظری ، خواص میوه های خوراکی ، ص ۵۵

۵۴ - بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ، ج ۴ ص ۳۸۱ ؛ شیخ حر عاملی ، تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه ، ج ۱۷ ص ۱۳۳

۵۵ - در وسائل الشیعه ، رطوبت بدن آمده است .

۵۶ - حرعاملی ، تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه ، ج ۱۷ ص ۱۳۳ ؛ شیخ کلینی ، الکافی ، ج ۶ ص ۳۵۸ ؛ علامه مجلسی ، بحار الانوار ، ج ۶۶ ص ۱۸۵ ؛ حسن بن فضل طبرسی ، مکارم الاخلاق ، ج ۱ ص ۳۷۶

۵۷ - بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ، ج ۴ ص ۲۹۷

- ۵۸ - محمد بن عیسیٰ ترمذی ، سنن ترمذی ، ج ۴ ص ۴۰۷؛ حاکم نیشابوری ، المستدرک علی الصحیحین ، ج ۴ ص ۲۲۴؛ متقی هندی ، کنز العمال ، ج ۱۰ ص ۲۴
- ۵۹ - شیخ کلینی ، کافی ، ج ۶ ص ۳۳۱؛ احمد بن محمد برقی ، المحاسن ، ج ۲ ص ۲۸۱؛ محمد بن عیسیٰ ترمذی ، سنن ترمذی ، ج ۴ ص ۲۸۵
- ۶۰ - تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه ، شیخ حر عاملی ، ج ۲۵ ص ۸۶؛ شیخ کلینی ، کافی ، ج ۶ ص ۳۲۸
- ۶۱ - (همان) ص ۳۳۱؛ احمد بن محمد برقی ، محاسن ، ج ۲ ص ۲۸۱
- ۶۲ - مرتضیٰ نظری ، خواص میوه های خوراکی ، ص ۱۸۸
- ۶۳ - شیخ کلینی ، کافی ، ج ۶ ص ۳۳۱؛ محمدباقر مجلسی ، بحار الانوار ، ج ۶۶ ص ۱۸۱
- ۶۴ - شیخ کلینی ، کافی ، ج ۶ ص ۳۰۶؛ امد بن محمد برقی ، محاسن ، ج ۲ ص ۲۸۷
- ۶۵ - محمدی یکتا ، چهل منزل تا طبابت ، ص ۲۷۰؛ شیخ صدوق ، عیون اخبار الرضا ، ج ۲ ص ۴۲
- ۶۶ - بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ج ۴ ص ۲۹۷
- ۶۷ - حسین میرحیدر ، معارف گیاهی ، ج ۲ ص ۴۵
- ۶۸ - ابراهیم ازرق ، تسهیل المنافع فی الطب و الحکمه ، ج ۲ ص ۸۹؛ بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ج ۴ ص ۳۸۲
- ۶۹ - محمدی یکتا ، چهل منزل تا طبابت ، ص ۲۲۷
- ۷۰ - مرتضیٰ نظری ، خواص میوه های خوراکی ، ص ۵۷
- ۷۱ - بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ، ج ۴ ص ۲۳۰ و ۲۳۶ و ۳۷۳
- ۷۲ - (همان) ص ۳۷۳ و ۳۸۲
- ۷۳ - اسحاق بن سلیمان ، الاغذیه والادویه ، ص ۲۶۵

- ۷۴ - میرحیدر ، معارف گیاهی ، ج ۲ ص ۴۶
- ۷۵ - اسحاق بن سلیمان ، الاغذیة و الادویة ، ص ۲۶۴ ؛ قوصونی ، قاموس الاطباء و ناموس الالباء ، ج ۲ ص ۱۴۴
- ۷۶ - (همان) ص ۱۴۳
- ۷۷ - ابن سینا ، رساله جودیه ، ص ۱۳
- ۷۸ - محمد خلیلی ، طب الصادق ، ص ۶۷
- ۷۹ - مرتضی نظری ، خواص میوه های خوراکی ، ص ۵۲
- ۸۰ - (همان) ص ۵۴
- ۸۱ - اسحاق بن سلیمان ، الاغذیة و الادویة ، ص ۲۶۴ ؛ قوصونی ، قاموس الاطباء و ناموس الالباء ، ج ۲ ص ۱۴۳ و ۱۴۴
- ۸۲ - (همان) ص ۱۴۳
- ۸۳ - محمدی یکتا ، چهل منزل تا طبابت ، ص ۱۷۱
- ۸۴ - (همان) ص ۱۸۱
- ۸۵ - مرتضی نظری ، خواص میوه های خوراکی ، ص ۵۹
- ۸۶ - بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ، ج ۴ ص ۲۲۹ و ۲۳۶
- ۸۷ - (همان) ص ۳۷۳ و ۳۸۲
- ۸۸ - (همان) ،
- ۸۹ - (همان) ، ص ۳۸۲ ؛ اسحاق بن سلیمان ، الاغذیة و الادویة ، ص ۲۶۴
- ۹۰ - محمد خلیلی ، طب الصادق ، ص ۶۷
- ۹۱ - حسین خیراندیش ، مزاج انواع ، ص ۲۸

- ۹۲ - مرتضی نظری ، خواص میوه های خوراکی ، ص ۵۳
- ۹۳ - ابن سینا ، رساله جودیه، ص ۱۳
- ۹۴ - محمدی یکتا ، چهل منزل تا طبابت ، ص ۲۶۱
- ۹۵ - قوصونی ، قاموس الاطباء و ناموس الالباء ، ج ۲ ص ۱۴۳
- ۹۶ - ابراهیم ازرق ، تسهیل المنافع فی الطب و الحکمة ، ج ۲ ص ۹۹ ؛ اسحاق بن سلیمان ، الاغذیه و الادویة ، ص ۲۶۴
- ۹۷ - مرتضی نظری ، خواص میوه های خوراکی ، ص ۵۸
- ۹۸ - بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ، ج ۴ ص ۳۸۲
- ۹۹ - قاموس الاطباء و ناموس الالباء ، قوصونی ، ج ۲ ص ۱۴۳
- ۱۰۰ - بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ، ج ۴ ص ۳۷۳
- ۱۰۱ - محمد خلیلی ، طب الصادق ، ص ۶۷ ؛
- ۱۰۲ - محمدی یکتا ، چهل منزل تا طبابت ، ص ۱۳۸
- ۱۰۳ - مرتضی نظری ، خواص میوه های خوراکی ، ص ۵۳
- ۱۰۴ - (همان) ص ۵۷
- ۱۰۵ - (همان)
- ۱۰۶ - (همان)
- ۱۰۷ - (همان) ص ۵۹
- ۱۰۸ - بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ج ۴ ص ۳۷۳
- ۱۰۹ - محمد خلیلی ، طب الصادق ، ص ۶۷

- ۱۱۰- مرتضی نظری ، خواص میوه های خوراکی ، ص ۵۴
- ۱۱۱- حسین میرحیدر ، معارف گیاهی ، ج ۲ ص ۱۵۶
- ۱۱۲- (همان)
- ۱۱۳- بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ج ۴ ص ۲۲۲ و ۲۳۶ و ۳۷۸
- ۱۱۴- حسین میر حیدر ، معارف گیاهی ، ج ۲ ص ۱۵۶ و ۱۵۷
- ۱۱۵- مرتضی نظری ، خواص میوه های خوراکی ، ص ۱۸۵
- ۱۱۶- اسحاق بن سلیمان ، الاغذیه و الادویه ، ص ۳۴۴
- ۱۱۷- محمدی یکتا ، چهل منزل تا طبابت ، ص ۲۲۱
- ۱۱۸- (همان) ص ۲۲۲
- ۱۱۹- حسین میرحیدر ، معارف گیاهی ، ج ۲ ص ۱۵۶
- ۱۲۰- بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ، ج ۴ ص ۲۹۸ و ۳۷۹
- ۱۲۱- اسحاق بن سلیمان ، الاغذیه و الادویه ، ص ۳۴۱ ؛ مرتضی نظری ، خواص میوه های خوراکی ، ص ۱۸۴
- ۱۲۲- (همان) ص ۱۸۴
- ۱۲۳- اسحاق بن سلیمان ، الاغذیه و الادویه ، ص ۳۴۱
- ۱۲۴- بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ، ج ۴ ص ۲۲۹ و ۲۳۶ و ۳۷۸
- ۱۲۵- (همان)
- ۱۲۶- (همان)
- ۱۲۷- (همان) ص ۳۷۹
- ۱۲۸- محمدی یکتا ، چهل منزل تا طبابت ، ص ۱۷۸

- ۱۲۹- (همان) ص ۱۸۰
- ۱۳۰- بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ، ج ۴ ص ۲۲۹ و ۲۳۶ و ۳۷۸
- ۱۳۱- حسین میرحیدر ، معارف گیاهی ، ج ۲ ص ۱۵۸
- ۱۳۲- محمدی یکتا ، چهل منزل تا طبابت ، ص ۲۴۹
- ۱۳۳- حسین خیراندیش ، مزاج انواع ، ص ۲۸
- ۱۳۴- اسحاق بن سلیمان ، الاغذیه و الادویه ، ص ۳۴۱
- ۱۳۵- بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ج ۴ ص ۳۷۸
- ۱۳۶- حسین مسیر حیدر ، معارف گیاهی ، ج ۲ ص ۱۵۸
- ۱۳۷- (همان) ص ۱۵۶
- ۱۳۸- بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ، ج ۴ ص ۲۲۹ و ۲۳۶ و ۳۷۸
- ۱۳۹- (همان) ص ۳۷۹
- ۱۴۰- (همان) ص ۳۸۰
- ۱۴۱- (همان)
- ۱۴۲- حسین میرحیدر ، معارف گیاهی ، ج ۲ ص ۱۵۶ و ۱۵۷
- ۱۴۳- (همان) ص ۱۵۸
- ۱۴۴- محمدی یکتا ، چهل منزل تا طبابت ، ص ۱۴۸
- ۱۴۵- (همان) ص ۲۴۲
- ۱۴۶- بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ج ۴ ص ۲۹۸
- ۱۴۷- حسین خیر اندیش ، مزاج انواع ، ص ۲۵

- ۱۴۸ - حسین میرحیدر ، معارف گیاهی ، ج ۲ ص ۱۵۶
- ۱۴۹ - بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ج ۴ ص ۳۷۸
- ۱۵۰ - (همان) ص ۳۸۰
- ۱۵۱ - حسین میرحیدر ، معارف گیاهی، ج ۲ ص ۱۵۶ و ۱۵۷
- ۱۵۲ - بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ج ۴ ص ۳۷۸
- ۱۵۳ - محمدی یکتا ، چهل منزل تا طبابت ، ص ۱۹۷
- ۱۵۴ - حسین میرحیدر ، معارف گیاهی ، ج ۲ ص ۱۵۶
- ۱۵۵ - (همان) ص ۱۵۸
- ۱۵۶ - اسحاق بن سلیمان ، الاغذیه و الادویه ، ص ۳۴۴
- ۱۵۷ - محمدی یکتا ، چهل منزل تا طبابت ، ص ۱۹۹
- ۱۵۸ - بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ، ج ۴ ص ۲۲۹ و ۲۳۶
- ۱۵۹ - اسحاق بن سلیمان ، الاغذیه و الادویه ، ص ۳۴۱
- ۱۶۰ - بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، مجموعه مقالات قرآن و طب ج ۴ ص ۲۲۹ و ۲۳۶ و ۳۷۸
- ۱۶۱ - (همان)
- ۱۶۲ - حسین میرحیدر ، معارف گیاهی ج ۲ ص ۱۵۸
- ۱۶۳ - اسحاق بن سلیمان ، الاغذیه و الادویه ، ص ۳۴۳
- ۱۶۴ - حسین میرحیدر ، معارف گیاهی، ج ۲ ص ۱۵۶ و ۱۵۷ ؛ اسحاق بن سلیمان ، الاغذیه و الادویه ، ص ۳۴۴
- ۱۶۵ - حسین میرحیدر ، معارف گیاهی ، ج ۲ ص ۱۵۶

١٦٦ - ابراهيم بروجردى ، تفسير جامع ، ج ٧ ص ٤٤٣ ؛ علامه بحراني ، البرهان فى تفسير القرآن ، ج ٥ ص ٦٩٣ و ٦٩٤ ؛ استرآبادى ، تاويل الآيات ، ج ٢ ص ٨١٣

١٦٧ - فرات بن ابراهيم ، تفسير فرات كوفى ، ص ٥٧٩ و ٥٨١ ؛ حاكم حسانى ، شواهد التنزيل ، ص ٣٥١

١٦٨ - ابراهيم بروجردى ، تفسير جامع ، ج ٧ ص ٤٤٤

١٦٩ - سورة لقمان آيه ٢٧

مؤلفه علميه حضرت عبدالعظيم عليه السلام - خوارزم

منابع

ابن سینا ، حسین بن عبدالله، رساله جودیه ، تصحیح محمود نجم آبادی، دانشگاه بوعلی سینا ، تهران ، ۱۳۸۳ ، شمسی

ابن منظور ، محمد بن مکرم ، لسان العرب ، داربیروت ، بیروت ، ۱۳۷۶ قمری

ازرق ، ابراهیم بن عبدالرحمن ، تسهیل المنافع فی الطب والحکمة ، موسسه مطالعات تاریخ پزشکی طب اسلامی و مکمل ، تهران ، ۱۳۸۲ شمسی

اسرائیلی ، اسحاق بن سلیمان ، الاغذیة والادویة ، موسسه مطالعات تاریخ پزشکی طب اسلامی و مکمل ، تهران ، ۱۳۸۶ شمسی

بروجردی ، محمدابراهیم ، تفسیر جامع ، مکتبه صدر ، تهران ، ۱۳۶۶ شمسی

برقی ، احمد بن محمد ، المحاسن ، دارالکتب الاسلامیة ، تهران ، ۱۳۷۰ شمسی

بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه ، قرآن و طب (مجموعه مقالات) ، مشهد ، ۱۳۸۸ شمسی

بیستونی ، محمد ، ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن ، انتشارات بیان جوان ، قم ، ۱۳۹۰ شمسی

ترمذی ، محمد بن عیسی ، سنن ترمذی ، دارالفکر ، بیروت ، ۱۴۰۳ قمری

حاکم حسکانی ، عبیدالله بن عبدالله ، شواهدالتنزیل ، محقق شیخ محمدباقر محمودی ، موسسه اعلمی للمطبوعات ، بیروت ، ۱۳۹۳ قمری

حر عاملی ، محمد بن حسن ، تفصیل وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعة ، انتشارات آل البيت لإحياء التراث ، قم ، ۱۴۱۴ قمری

حسینی استرآبادی ، شرف الدین علی ، تأویل الآیات الظاهره فی فضائل العتره الطاهره ، جامعه مدرسین حوزه علمیه ، دفتر نشر اسلامی ، قم ، ۱۴۰۹ قمری

حسینی بحرانی ، هاشم بن سلیمان ، البرهان فی تفسیر القرآن ، دارالتفسیر ، قم ، ۱۴۱۷ قمری

حسینی زبیدی ، محمدمرتضی ، تاج العروس من جواهر القاموس ، انتشارات دارالهدایة ، بیروت ، ۱۳۸۵ قمری

خلیلی ، محمد ، طب الامام الصادق علیه السلام ، مطبعة محمد بن حسین شریف الرضی ، قم ، ۱۴۱۳ قمری

خیراندیش ، حسین ، مزاج انواع ، انتشارات ابتکار دانش ، قم ، ۱۳۹۰ شمسی

دهخدا و همکاران ، علی اکبر ، لغتنامه دهخدا ، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور ، تهران ، ۱۳۴۱ -
۱۳۴۲ شمسی

راغب اصفهانی ، حسین بن محمد ، المفردات فی غریب القرآن ، مکتبه نزار مصطفی الباز ، بی جا ، بی تا

ضیف و مجمع لغة العربیة ، شوقی ، المعجم الوسیط ، مکتبه شروق الدولیة ، قاهره ، ۱۴۲۵ قمری

طباطبایی ، سیدمحمد حسین ، المیزان فی تفسیر القرآن ، انتشارات محمدی ، تهران ، ۱۳۶۳ شمسی

طبرسی ، حسن بن فضل ، مکارم الاخلاق ، انتشارات شریف رضی ، قم ، ۱۳۷۰ شمسی

طوسی ، محمد بن حسن ، التبیان فی تفسیر القرآن ، موسسه نشراسلامی ، قم ، ۱۴۱۳ قمری

عروسی هویزی ، شیخ عبدعلی ، تفسیر نورالثقلین ، مطبعة علمیة ، قم ، ۱۳۸۳ قمری

قرشی بنابی ، علی اکبر ، قاموس قرآن ، دارالکتب الاسلامیة ، تهران ، ۱۳۸۶ شمسی

قمی ، علی بن ابراهیم ، تفسیر قمی ، موسسه دارالکتاب ، قم ، ۱۳۱۳ قمری

قمی ، محمدبن علی بن بابویه ، خصال ، جامعه مدرسین حوزه علمیة ، قم ، ۱۳۶۲ شمسی ؛

----- عیون اخبار الرضا ، نشر صدوق ، تهران ، ۱۳۷۳ شمسی ؛

----- معانی الاخبار ، دفتر نشر اسلامی جامعه مدرسین ، قم ، ۱۳۸۹ شمسی

قوصونی ، مدین بن عبدالرحمن ، قاموس اطباء و ناموس الالباء ، موسسه مطالعات تاریخ پزشکی و طب اسلامی
و مکمل ، دانشگاه علوم پزشکی تهران ، تهران ، ۱۳۹۰ شمسی

کلینی رازی ، محمد بن یعقوب ، الکافی ، دارالتعارف للمطبوعات ، بیروت ، ۱۴۱۱ قمری

کوفی ، فرات بن ابراهیم ، تفسیر فرات کوفی ، دفتر چاپ و نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ، تهران ، ۱۴۱۰
قمری

مجلسی ، محمد باقر ، بحارالانوار ، دار احیاء التراث العربی ، بیروت ، ۱۴۰۳ قمری

محمدی ری شهری ، محمد ، دانشنامه احادیث پزشکی ، ترجمه حسین صابری ، موسسه علمی فرهنگی
دارالحدیث ، قم ، ۱۳۸۵ شمسی

محمدی یکتا ، محمدعلی ، چهل منزل تا طبابت ، انتشارات ابتکار دانش ، قم ، ۱۳۹۵ شمسی

معلوف ، لویس ، المنجد فی اللغة و الادب والعلوم ، نشر اسلامی ، تهران ، ۱۳۸۷ شمسی

مکارم شیرازی ، ناصر ، تفسیر نمونه ، دارالکتب الاسلامیه ، تهران ، ۱۳۸۷ شمسی ؛

----- سوگندهای پر بار قرآن ، گردآوری : ابوالقاسم علیان نژادی ، واحد انتشارات مدرسه
امام علی بن ابیطالب علیه السلام ، قم ، ۱۳۸۶ شمسی

میرحیدر ، سید حسین ، معارف گیاهی ، دفتر نشر فرهنگ اسلامی ، تهران ، ۱۳۷۲-۱۳۷۵ شمسی

نظری ، مرتضی ، خواص میوه های خوراکی ، انتشارات پیام آزادی ، تهران ، ۱۳۷۳ شمسی

نیشابوری ، حاکم ، المستدرک علی الصحیحین ، دارالمعرفه ، بیروت ، بی تا

نیشابوری ، عبدالله و حسین بنی بسطام ، طب الائمة علیهم السلام ، ترجمه حسین صابری ، انتشارات عروج
اندیشه ، مشهد ، ۱۳۸۸ شمسی

هندی ، متقی ، کنز العمال ، موسسه الرساله ، بیروت ، ۱۴۰۹ قمری